

ніж звичайні держави, що не репрезентують собою ніякої універсальної ідеї. Поставмо побіч себе такі держави як: Велика Британія і Румунія, а зрозуміємо як слід, про що йде. Кожна імперія, що в її основі лягли універсальні вартості, представляє собою якийсь виразно окреслений принцип людського життя.

Із занепадом Київської Русі Галицько-Волинська держава мала об'єктивно всі дані, щоб унаслідити не тільки політичну, але теж і духову спадщину Києва, отже стати живим носієм ідей Київської Русі. Але й вона не встоялась. Зате зо зростом Москви формується на бувших окраїнах Русі новий політичний центр, що переймає, ба навіть свідомо перехоплює всі ідеї Київської Русі: Москва вже й оборонець православ'я, і репрезентант руськості та „собирагелька“ руських земель і перший нарід між слов'янами.

З хвилиною, коли на Україні Хмельницький почав будувати українську державу, ті ідеї старої Русі стали вже й об'єктивно власністю Москви. І ця обставина належить до рішальних моментів у історії реалізації української державної ідеї в цій добі. Ця ідея виявила замалу відpornість перед притягальною силою московської „руськості“ і московського православ'я. Ота штучно на московську землю перещеплена „руськість“ і московське православ'я разом стали для Москви засобом політичної асиміляції супроти українства. Щоб не бути голословним, покличуся на свідoctво літопису Самовидця, що з приводу присяги Хмельницького московському цареві пише: „По усей Украинѣ весь народъ зъ охотою тое учинивъ и не малая радость межи народомъ стала“.

Але притім не треба забувати, що великий зрив і найвище напруження всіх творчих сил, які в українськiм народі зуміла викресати геніяльна постать Хмельницького, дає оправдану підставу думати, що Україна була б змогла витворити такі великі духові цінності, які перед століттями витворив український народ у Київській Русі. Таким чином Україна могла була знову стати притягальним і орієнтаційним осередком для цілого сходу Європи та православного слов'янства. Завязки такого процесу були вже в першій добі козащини, як у політичній, так і культурній ділянці. Та козацька держава не встоялась. Остання велика спроба в тій добі закріпити українську державу була засуджена під Полтавою на невдачу. Від тоді ідея української державности є в постійнім відступі. Останніми носіями українського політичного сепаратизму являються: становий рух українського дворянства на переломі XVIII. і XIX. ст., далі поодинокі представники цього дворянства як Капніст, Лукашевич, Василь Полетика і врешті декабристи на Україні. З ними на ціле століття зникає з українського горизонту ідея української державности як діюча сила.

Відродження нового українства приходить під прапорами романтизму. Романтичний же рух був зо своєї природи аполітичний — а коли навіть і свідомо виявляв деякі політичні аспі-

рації, як напр. німецький романтизм, то все таки не мав політичного впливу, бо в його духовім арсеналі містилося замало формуючих сил, — тому й уся стихійна сила українства, що якраз почало відроджуватися, вилилась у могутній, щоправда, але аполітичній течії літературного відродження. Ніодна сила, що мала вплив на формування модерного українства, не сприяла тому, щоб в українськiм народі витворилася сильна політична тенденція, яка могла б була політично виховати українське громадянство й у висліді довести до власної державности.

Чи то візьмемо згаданий уже романтизм із його основною ідеєю народности, що одначе на українському ґрунті викликав тільки антикварно-історичний інтерес до власного народу і його минувшини; чи то польські впливи, себто тенденція реставрації історичної Польщі й демократичні та революційні гасла, що за посередництвом польських революційних агітаторів діставалася в Україну; чи своєрідний, наче б то „політичний“ романтизм, як світогляд Кирило-Методіївців, — ця мішанина ідей польського месіянїзму, французької революції, чеського та російського словянства; чи то радикальне народництво на Лівобережжі, що радикалізувало (під соціальним оглядом) український рух, а в своїх наслідках відсувало дворянську верству від українства; чи то врешті космополітизм і соціал-революційні гасла, що в 60-тих роках заливають Московщину, а звідтіля в російськiм виданню приходять в Україну. Вони з погляду української державности були найшкідливіші, бо основно підготовили український ґрунт для приходу й перемоги більшовизму. — Жадна з тих течій не виховувала українське громадянство політично й не була державнотворча.

Ділання тих усіх чинників довело до того, що українство проявляло себе в двох великих таборах, 1. у таборі аполітичного культурництва, 2. у таборі соціалістичної інтернаціональної революції російського походження. Таким воно ввійшло в світову війну.

З глибин животворної стихійної сили українського народу вийшов Шевченко. Він дав життя всьому модерному українству, він був невичерпаним джерелом народньої сили, розпалював огонь національного почування в серцях мільонів українських людей. Одчаچه Шевченко не належав до тих геніїв поетичного слова, що силою свого творчого духа формують світ довкруги себе, а до тих, що його лише збагачують елементами власного духа. Тому він тільки давав життєвий розгін українству, а формували його згадані вище чинники. І лихо в тому, що українське середовище показалося надто сприятливим і надто податливим для всіх тих із чужини занесених ідей. Бо якби тільки сам Шевченко був залишився діючою силою у формуванні духового обличчя українського народу, то в часі світової війни було б напевно дійшло до величезного вибуху українського народу, до імпульснотного зриву з гострим протиросійським наставленням і — можливо — був би на тих революційних хвилях вийшов на верх

якийсь новий Хмельницький та — можливо — якась українська держава була б таки повстала.

А так запанував на українській землі не український державотворчий закон тільки чужий закон і тиранія московського більшовизму.

Простіші й проглядніші відносини в Галичині дають змогу легше доглянути і зясувати основні хиби модерного українства з погляду державного будівництва. Зрештою, ті самі хиби можна виразно спостерегти й на Наддніпрянщині, саме: 1. неорганічність росту українського громадянського життя, себто недостача власних українських сил, ідей, що заставляли б нас безупинно працювати до якнайповнішого самовиявлення народу в усіх ділянках творчого життя. Модерне українство завжди треба було розбуджувати імпортованими ідеями, кожний тяжчий удар противника приводив його в ситуацію, з якої воно не знаходило виходу; і після пробудження приходив час занепаду. Ось напр. з приводу 1876. р. пише мемуарист: „В українській суспільності наступив настрій байдужости для розвою і піддержання української національности“. А так було не один раз. 2. Аполітичність, або взагалі повна недостача політичного нерву. Прикладів на це є аж надто багато, але щоб не забирати часу, згадаю тільки найяскравіші. Порівняймо домагання галицьких українців у 1848. р. до віденського уряду з домаганнями поляків. Українці домагаються признати їх окремішність, їх мову в урядах і приймати українців до державної служби, а поляки домагаються якнайширшої автономії Галичини, держави в державі. Або приклад із того ж самого року: підо впливом романтичних ідей гурток великих галицьких магнатів, колись українських, а потім спольщених родів, хоче повернутися назад до українства. І тому йде до львівського єпископа, щоб прийняти гр.-кат. обряд, але єпископ відправив їх із нічим, кажучи: „Русини нарід, що не має шляхти, то й на будуче йому не треба її“. Не місце тут над тим довго розводитися, але що це означало добровільну резигнацію з тих сил, які могли підняти боротьбу за український характер Галичини та її виграти й так дати тривкі основи для 1. XI. 1918., цього не треба хіба аж спеціально доказувати. Станислав Бадені признав це в 1911. р. одному нашому політикови: „Коли б ваші батьки були так справу поставили, (зн. домагалися українського заступництва і з верстви великих панів), то ви мали б сьогодні цілий край у своїх руках“.

3. А далі третя основна хиба — це залежність від чужих політичних взірців. Напр. у Відні створили „christlich soziale Partei“, щоб піти назустріч соціальним і політичним потребам віденського міщанства. Після того і в нас повстає теж християнсько-суспільна партія, хоч у нас відносини зовсім інші. Одним словом, усе це доказує глибоко недержавне наставлення українського громадянства.

Невдача років 1917—1923 показала нам усі недостачі й недомагання в найяскравіших красках. Щоб українці в будучині

знов не знайшлися під колесами історії, потрібні не тільки основна переоцінка всіх вартостей нашого життя, не тільки глибоке перевиховання й радикальна зміна психічного наставлення, не тільки витворення значної матеріальної і фізичної української сили. Питанням нашого бути чи не бути є повстання нової української ідеї, нової легенди, візії нової України.

„Де ви, — питав Липинський — сучасна старшино українська, що новітньою зброєю духа володіючи, силою свого духа нову віру українську творите? І яку нову думу вашу сучасний народ український прочитавши і діла ваші побачивши, за свою прийме і з нею голови свої на боротьбу, на смерть за Україну понесе?“ Не перо було покликанням Л-го, а плуг і меч; одначе опинившись на еміграції, взяв за перо і знайшов у собі стільки сили духа, щоб на свіжих руїнах української державности сотворити нову думу українську. Ще перед світовою війною відкрив він українцям їх велику минувшину, показав одну з найкращих картин їхньої історії, зв'язав новітнє українство, що свідомо резигнувало з державницької традиції, з добою найінтенсивнішого державного будівництва. На еміграції дав нам нову ідею української державности — в проєкції минувшини (в творі „Україна на переломі“) і в проєкції майбутнього (в „Листах до братів хліборобів“). Ніякий другий історичний твір не просякнутий такою глибокою, скажу навіть, пристрасною любов'ю до України її минувшини, як „Україна на переломі“; цього не заперечують навіть противники Л-ого. В жадній іншій книзі бажання випровадити Україну з кольоніального гніття, жагуча, непереможна туга за українською державою і могутністю України, не проявилися так всесильно, з такою стихійною силою, як у „Листах до братів хліборобів“ — це признають і ті, що не приймають світогляду „Листів“. З повним почуттям відповідальности за свої слова можна сказати: Липинський це новий Шевченко. Один українець, що не належить до визнавців політичних поглядів Л-го, пише: „Я особисто мав дуже подібні переживання тоді, коли читав уперше «Кобзаря», і тоді, коли читав уперше «Україну на переломі». І не тільки я, доводилось це мені чути від багатьох“ („Ми“ 1936, 102). Але ж не забуваймо, що, як в „Україні на переломі“, так і в „Листах“ живе той же сам дух, те саме світовідчуження, той сам, якщо не більший в „Листах“, вогонь серця, який так до глибини проймає нас, коли читаємо твори Л-ого. Тільки в „Україні на переломі“ Л-ий відтворив нам минулу державну ідею, а в „Листах“ сотворив зовсім нову. Сильна духовна потенція Л-го оформлює стихійну силу національного почування й державницьких хотінь, спрямовує їх в одно річище в напрямі до української держави. Чужі скоріше від нас самих відкрили, чим є Л-ий для українців. Поляк Бохеньський пише: „Правдива сила Л-ого лежить у чімсь невловнім, у якімсь загальним тоні його творів, що робить з нього не звичайного політичного письменника, але щось у роді народнього пророка, нового Ісаю, здібного розярити

всі можливі пожари в душах свого народу... В нім є щось, чого не можна здефініювати, що рішає про великого чоловіка“.

Щоб його нова легенда України не заснітилась у тій задусі, серед якої, побсрюючи найтяжчі труднощі, доводилось працювати Л-ому, творив він нову атмосферу в українстві. Коли ще довго перед війною соціал-революційна і споріднені з нею хвилі заливали Україну, то приносили з собою неминуче звulьгаризовання і здичіння життєвого стилю, одним словом, все це, що звичайно скреслюємо нігілізмом у приватній і громадянській площині. А духовий клімат Л-ого виповнений цілком протилежним змістом: змістом шляхетности в усіх людських взаєминах, і лицарськості духа в творчій громадянській боротьбі. Це нове духове середовище уможлиблює новий життєвий розгін — орієнтацію в гору на щораз то вищі досягнення. В нім можливі великі думки й великі діла.

Одною з тих великих дум і є ідея української держави в формі клясократичної монархії. Образ української клясократії Липинського — це не тільки теорія держави, теорія, що в її основу Л-ий поклав найновіші здобутки соціологічних наук; не тільки методи й шляхи українського державного будівництва, що до їх визначення й основного наукового угрунтовання Л-ий використав увесь кольосальний політичний досвід української історії та історії чужих народів. Це не доктрина, а візія, мистецький твір, образ, оживлений духовими потенціями творчості Л-ого. Це жива діюча сила, яка має всі дані на те, щоб запліднити українство до нового героїчного зусилля, рівного або навіть більшого від тамтото з половини XVII. ст. Її змістом є новий клясократичний, себто стансовий порядок громадянського життя, такий порядок, який не вичерпується тільки в суспільній ділянці, але відповідно порядкує теж економічні й політичні відносини та надає відповідну форму й усім духовим проявам народного життя. Коротко: це образ повної гармонії суспільної й культурної.

Духова криза сучасної Європи дається відчутти найболючіше в політичній ділянці. Нові політичні світогляди, що повстають у різних краях, і нові реформістичні течії, намагаються всіма силами упорядкувати громадянські відносини, знаходять вихід тільки у принципі станової організованости. Це вказує, що клясократична (станова) засада Л-ого є найактуальнішою політичною ідеєю сучасної Європи. А коли ще пригадаємо, що Л-ий перший в Європі по світовій війні вказав на становий принцип як одинокий вихід із європейської політичної кризи, то наглядно побачимо, якою величезною інтуїцією в громадянських справах і політичною культурою визначався цей чоловік. Тому його сміло можна поставити поруч найвизначніших політичних письменників Європи.

Ще з одного огляду ідея української клясократії є дуже актуальна якраз для нас і якраз тепер: Провидіння поставило український народ на східних окраїнах окцидентального світу. Цей світ, а разом і Україна стоїть в обличчі смертельної загрози

московсько-азійського більшовизму. Український бій на життя і смерть із тим ворогом ще перед нами. Щоб до тієї боротьби як слід підготуватися, мусить українство узброїтися такими власними духовими силами, які мають у собі універсальні елементи, а тим самим і універсальну вартість, бо універсальній ідеї більшовицькій мусимо протиставити універсальну ідею українську, а такою є тільки клясократична ідея Л-го. Для пояснення: коли космополітизм це повне нехтування національності, а інтернаціоналізм категоричне її заперечення, то суть універсальності в тому, що виразно національні твори духового життя є піднесені на таку висоту досконалости і збагачені такими загальними цінностями, що стають через те приємливі й дорогі не тільки для народу, що їх із себе видав, але й для інших народів.

Ця універсальність ідей Л-ого дає українству знову великий зміст, якого воно від занепаду Київської Русі не мало, а який пробувало витворити за Хмельницького; робить українство чимсь важним із погляду історії людства, чимсь, що знову відкриває нову оригінальну картину в історії. Ця універсальність дає нашій національній думці окреслений, питомий тягар, відкриває перед Україною великі можливості: не тільки здійснити на українській землі власний державний закон і упорядкувати всі прояви нашого збірного життя мірою цих великих ідей, але ще більше — дає можливість стати найважливішим консолідуючим і порядкуючим чинником на сході Європи. Л-ий виразно говорив, що Україна буде існувати лише тоді, коли гратиме першу і найважливішу роль в справах усіх Русей, себто коли буде найсильнішим і духовим, і політичним центром на сході Європи, отже коли перейме на себе ті завдання, які мала Київська Русь. Таким чином Л-ий промостив шлях майбутній новій Русі — новій українській імперії, відродив стару імперіальну думку українського народу. З його творів віє дух не тільки доби Хмельницького, але й доби руської, дух „Слова о милости і благодати“ та дух „Слова о полку Ігоря“. Л-ий, опершись сильно одною ногою об стихійну силу українського народу в сучасності, другою об добу Хмельницького, звязав нас одною рукою зо старою Руссю, а другою вказав шлях, яким треба іти, щоб виконати найтяжче завдання, що стоїть перед українцями, — збудовання власної держави.

Ідеї Липинського, засіяні на українській почві, вже не завмруть. Вони приймалися довго і тяжко, але таки прийнялись. Скоріше чи пізніше видадуть свій плід. І тільки від нас залежить, чи прискориться цей процес росту і дозрівання, чи припізниться.

